

О идејама и књигама
On ideas and books

Зоран Јањетовић, *Franz Herre, Prinz Eugen. Europas heimlicher Herrscher, Bergisch Gladbach (Bastei Luebbe), 2000, s. 399.* 283

Латинка Перовић, *Др Надежда Јовановић, Живој за слободу без сјраха. Студија о живој и делу др Драгољуба Јовановића, Београд 2000, с. 708.* 285

Недељко Радосављевић, *Драгиша Милосављевић, Осаћански неимари, Просвета, Београд; Завичајни музеј, Прибој, 2000, с. 280.* 291

Синиша Мишић, *Историја приватног живота (уредили: Филип Аријес и Жорж Диб), Слио, Београд 2000, с. 565* 295

Сећања
Memories

Мирослав Јовановић, Николај Григоријев, Антон Ковачев, Мариела Палова, *Сећање на проф. др Милча Лалкова (1944–2000) Miroslav Jovanović, Nikolaj Grigoriev, Anton Kovačev, Mariela Palova, In the Memory of Professor Milčo Lakov, PhD (1944–2000)* 302

Николај Григоријев, Антон Ковачев, Мариела Палова: *Библиографија проф. др Милча Лалкова Bibliography of Professor Milčo Lalkov, PhD* 306

СТУДИЈЕ
ESSAYS

Андреј Мишировић

УДК: 336.71(497.11)“18”
339(497.11)“18”

Банка са капиталом на акције
– Идеје либералног капитализма у Србији
средином четрдесетих година 19. века –
Оглед о истовременој неистовремености

Апстракт: Основни појмови: Србија, новчана криза, финансије, трговина, истовремено и неистовремено, цивилизациони и заосталости, акционарска банка (банка на акције), ушјеви, водени ушјеви, железница, привредна развијеност, регионални развитак.

Србске новине из 1845 донеле су развијен предлог акционарске банке, сагласно тадашњим најмодернијим идејама о банци и развоју. Сама појава идеје је била значајна, мада се она могла реализовати тек неких две деценије касније.

Године 1849. у француском министарству спољних послова настао је спис *Записи о Србији*, који садржи овакав опис Срба: „Високи су, снажни, погледа живог и кадкад доиста опасног. Свештеници су на стално кавжење спремнији него ратари. Када путују Срби су опремљени као за рат. Пушка им виси на прсима, за појасом су два пиштоља, а још два закачена о седло, ту су и јагаган и кратак нож. Понекад се сретне неки од ових путника који ободе коња и у галопу извуче пиштоље да би уживао док слуша пуцањ (...).”¹ Ипак, било је то тада у Србији већ друштво у бити с људима нових, слојева у настанку, за ондашњу садашњост и будућност одлучујућих, мада још веома далеко од одговарајућих структура тада већ развијених друштава, ипак већ историјски провалијом одвојено од онога што као друштвено владајуће сугерише слика коју је оцртао гроф Масињак (Compte de Massignac), писац наведеног документа, иначе дипломата Друге Француске Републике.² На пример, притискало

¹ Archives du Ministère des Affaires étrangères (даље: АМАЕ) – Paris, Turquie, Memoires et documents, tome 59, *Note sur la Serbie en 1849* par Compte de Massignac.

² Према у напомени и наведеном архивском водичу и оригиналном, старом попису садржаја на првим страницама тома 59 у серији *Turquie* у групи *Memorandum sur la Serbie*, у истом свежњу је и спис *Note sur Tserny – Georges, Milosh et la guerre de l'indépendance Serbe*, чији

су то друштво – већ! – финансијска питања и био је потребан, а и могућ, чланак попут оног објављеног у *Србским новинама* у два наставка у новембру 1845. године. Непотписани писац, очевидно Србин, упустио се у разматрање актуелних новчаних питања у Србији и то у европском оквиру и упоредо, уверен да за то има услова, препоручио је земљи, која је још била без банака, финансијске новине код тада привредно водећих држава, а указао и на добре перспективе у случају прихватања једног таквог предлога. О садржају већ довољно говори наслов сачињен од самих одредница: **Данашња новчана криза. Како би јој се помогло? Народна банка. Основание и устроение србске народне банке.**³

Процес изградње независности Србије тада је такође текао, можда и пресудно, подручјем привреде иако развој и напредак нису били брзи и лако уочљиви. Историјски је већ одлучивао град и, мада је његово становништво било далеко малобројније него сеоско, у њему су настајале доиста цивилизацијски водеће, чак одлучујуће групе, убрзо и слојеви; упоредо се споро појављивало високо грађанство. Нису само бирократе и трговци него су и занатлије рано постале житељи урбане средине. Политичке идеје које су их делиле нису суштински биле оне одређене друштвеним положајем. Уставно питање је покретано већ у тридесетим годинама, а упркос жестоком и дугим династичким поделама на карађођевићевце и обреновићевце политички се суштински разврставало на конзервативце и на либерале. Преокрет се исказивао у садржају и врсти пословних интереса, потреба, залагања, такође у трагањима, предлозима, решењима... Постепено је у градовима преузимано оновремено европско цивилизационо, било је све јасније да своју улогу стиче капитал, а историјски узето, његово демографско и друштвено средиште чинили су град и грађани, најпре трговци чија је делатност доносила новац и нову имовину, а чији су контакти са иностранством изузетно доприносили саморазумевању Србије у миљеу најпре регионалних, онда и ширих средњоевропских, па и европских, појава. Отуда су неопходне постале и нове, савременије финансије са одговарајућим установама, дакле и оне које су се тада наметале ефикасношћу у привредама водећих земаља.⁴ Отуда и чланак у *Србским*

је писац Carlos de Bouville. Међутим, тај спис је извучен из свежња и остављен је само лист са именом писца и насловом. Пошто спис грофа Масињака нема насловну страницу, а потпис аутора је на крају последње стране, прави се грешка и наводи Масињаков текст као Бувјеов.

³ *Србске новине*, Београд, No 88, 350, No 89, 353–354: вид. Бојан Радовановић, *110 година Народне банке (1884–1994)*, Београд 1994, 25.

⁴ Основна досадашња истраживања српске финансијске мисли изложена су у оквиру истраживања уопште економских теорија: Обрен Благојевић, *Економска мисао у Србији до другог светског рата*, Београд 1980; Лазар Пејић, *Развој економске мисли у*

новинама. Ипак, патријархално друштво претходне епохе споро је нестајало, ново доба се одликовало противречностима. То казују и садржај слике српског карактера грофа де Масињака и чланка с предлогом акционарске банке анонимног аутора. У Србији су се сретали неистовремено и истовремено.

Акционарска банка

У чланку с насловом сроченим у четири одреднице, име „народна банка” писано је малим словом, али је значајније то што је јасно из садржаја да је у питању банка која је *народна* својим сврхом и својим пореклом, односно припадношћу свога капитала који није власништво ни лично (неког богаташа, неке богате породице), ни државно, такође и својим пословима веома различитим од послова централне емисионе банке (коју су Срби дуго звали *новчанична банка*, тј. банка која издаје новчанице, а тек се касније одомаћило име Народна банка).⁵ Чланак се иначе темељи на схватању користи од такве банке: „Неописана е полза коиом банка на посао грађана дејствује и јамачно узети се може да је она радикална рукопомоћ трговине.” Овако начелно гледиште је, ма колико оно било упрошћено, могло социјално и историјски једино важити за грађанско друштво, дакле наглашено је припадало савременом добу.

Повод писцу пружило је лоше стање европских, упоредо и српских новчаних прилика: „По свим трговачким градовима у Европи данас се туже да нема довољно новца у циркулацији. Ову невољу (...) и наши трговци у Београду не мањ осећају.” Није превидео да су околности у Европи противречне: трајало је мирно раздобље (од слома Наполеона крајем календарског пролећа 1815) и све производне снаге су нарасле каквоћом и количином, богатства су се скоро утростручила код послова с непокретностима и у занатима (који су „корениј капитал народа”), што је све сведочило о томе да новца има, тј. да није проблем у његовој оскудици, тим пре јер је широм света учестало проналажење нових рудника злата и сребра. Настало је стање „противнаравно”, јер се није увећао „подтицајниј капитал народног саобраштаја” него се циркулација веома смањила и криза је завладала управо због мањка новаца.⁶ Мада у формулацији опрезан („по прилици највероватније узроке велике новчане кризе...”), писац је као кривце да „деспотически обвлађују новчаниј пазар” недвосмислено означио малобројне крупне банкарне и

Југословенским земљама до првог и у Југославији између два светска рата, Београд 1986; исти, *Југословенски меркантилиисти*, Београд 1988.

⁵ Уп. Б. Радовановић, н. д., 25; Верољуб Дугалић, *Народна банка*, Београд 1999, 25.

⁶ *Србске новине*, 350.

банкарске породице. У њиховим је рукама био највећи део готовог новца, а они су спекулисали и нису пуштали довољно новца у оптицај и зарађивали смањујући кредите и повећавајући камате. И тако „природна е циркулација новца поколебна”.⁷ Кризу с несташицом новца у Србији протумачио је институционалном недограђеношћу финансијског система. Наиме, „трговац наш нема где новца наћи” а „ма колико богат био сам довољно (новца) имати не може”, што јесу околности које су се „и на другим местима догађале и догађају се”, међутим домаћа ситуација је парадоксална, јер „у нас за трговину у свакој струци угодна су обстројателства”, трговачки послови се „по времену и одношенијима тако развијају да из едни све други излазе”, ипак „нам опет при свему томе слабо цвета”.⁸ Закључак је био да „кад се нужда у новцу показала”,⁹ открило се „да нам е преко нужна народна банка”.¹⁰

Порука чланка и јесте то да искуство с тадашњом кризом уопште показује да је могућност за решавања српских тешкоћа у прихватању оснивања банке и то врстом такве каква је предложена. При том је наглашена негативна улога власништва изузетно великих количина новца у рукама неколицине појединаца или приватних банака, а очевидно већ начелно није постојало поверење према државним банкарским установама, тим пре што су немачка „заведенија (заводи) државнија” изрично означена као сукривци, јер су „зло разумела” о чему је у тој кризи доиста реч и „сама су дисконте подизала” уместо да их смањују. Оцртаним појавама супротстављен је почетни смисао банке у савременом добу великих и сложених послова, у којима начелно сви могу да зарађују, али једино ако пословно тесно сарађују различите привредне гране и то уз снажну подршку оног капитала који се ставља на располагање да би и сам активно учествовао. Поводом беспарице српске трговине наглашено је – чини се да нема сумње: уз ослонац управо на међународна искуства – да само банка која је „основана на кредиту народа и обскрбљена новчаним средствима, одговарајућима његовој целији, трговину диже, стално подржава, саобраштај оживљуе”, коначно „и новчану кризу за свагда уклања”! Уз посебан трговачки интерес, у образложењу предлога употребљен је и интерес Кнежевине Србије, дакле целе заједнице, наиме да је за њу, у поређењу с капиталом који припада и домаћој влади и иностраном кредитору, јефтинији капитал који је прикупљен од расположивог новца у народу. Отуда да је „најболе да народна банка буде приватно заведеније” и да се као таква „она на

⁷ Исто, 350.

⁸ Исто, 354.

⁹ Исто, 353.

¹⁰ Исто, 354.

акције оснуе”, али „под надзирањем правителства”. У сржи је стајала идеја о новом начину стварања масе капитала за потребе значајних привредних послова посредством новог, подруштвљеног власништва над целином сакупљених новчаних средстава, тиме и над самом банком.¹¹

Понуђено решење било је у потпуности сагласно најновијим искуствима. Банка би сакупила суму за коју се сматра да је потребна, конкретно 500.000 дуката, што се потом дели на 5.000 акција, дакле с вредношћу појединачне акције од 100 дуката (која се могла исплатити одједном или у три рате). Почетна је била интенција да се скупљеном задовољавајуће великом сумом створи основица за подршку трговцима у тренутној беспарици, али је бит идеје био неоспорно у томе да се створи установа која ће дугорочно бити на услузи са позајмицама за редовно и ванредно пословање. Понуђена организација била је примерена заједници власништва. Требало је створити „банкално друштво”, које чине власници (деоничари) уложеног мањег или већег дела од укупног новца (уплаћених деоница). Власници у „главној” скупштини бирају управо тело, дирекцију, са овлашћењима да води послове (укључивши и постављање нужно потребних службеника), али и с обавезом да на разматрање скупштини подноси извештаје и рачун.¹² Била је то банка колективног приватног, анонимног капитала, тј. организованог у акционарско (деоничарско) друштво колективног власника. Њега чине добровољно окупљени улагачи вођени интересима непосредне зараде, што укључује и подухвате инвестирања у постојеће и будуће привредне пројекте. Сви улагачи остају власници свог улога, који су поверили банци да с њиме газдује, дакле зарађује и тиме га оплођава. Сваки од њих, у обиму одговарајућем свом улогу, стиче хартије од вредности, акције (деонице), које су и особита, такође покретна, вредност којом се у начелу слободно располаже, уједно и обезбеђује право на надзор и контролу рада дирекције и друштва, учешће у подели одређеног дела добити и, најзад, стиче право на одговарајући део код поделе нето имовине у случају ликвидације друштва.¹³

Текст чланка у *Српским новинама* чине два посебна садржаја која се механички мешају. Један је сводив на препоручивање пројекта и у њему су истакнуте користи и предности које нуди и у време кризе и у нормалним приликама. Други садржај чини предлог за оснивање банке,

¹¹ Исто, 353.

¹² Исто, 353–354.

¹³ Yves Crozet, Berbard Bulletante, Pierre-Yves Gomez, Bernard Laureant, *Dictionnaire de banque et bourse*, Paris 1993; Yves Bernard et Jean-Claude Colli, *Vocabulaire economique et financier*, Paris 1989; такође: Alaun Beitone, Christine Dollo, Jean-Pierre Guidoni, Alain Legardez, *Dictionnaire des sciences economiques*, Paris 1995; Janine Bremond et Akain Geldan, *Dictionnaire economique et social*, Paris 1981; Collection J. Bremond, *Dictionnaire d'histoire economique de 1800 a nos jours*, Paris 1987.

у коме се заступа идеја акционарског (деоничарског) друштва. Два садржаја окупља у целину јасно препознатљив контекст који се своди на залагање за модерну банкарску установу чији је смисао деловање сагласно духу најбоље тадашње пословности. Скица виђења текуће кризе на целини европског тржишта начињена је да би се боље образложило оно што се предлаже за Србију, наиме новчана установа заснована на удруживању средстава, на правима сваког удруженог и на потенцијалној мобилности уложеног новца уз претпостављену високу улогу у пракси. Била је то идеја пословне банке у општем смислу: витална, јер окупља расположиви новац у датом друштву и од њега чини модеран капитал; делатна, јер свој капитал пушта у оптицај ради привредно јасно сврсисходне примене; амбициозна у предузимачком смислу, заинтересована да инвестицијама учествује у развоју и помогне у интересу развоја. Инсистирање на интересима српских трговаца као задатку предложене банке, није могло бити инспирисано само коришћу док траје актуелна криза. Очевидна је била корист за банку да помогне најуспешнијој српској привредној грани, посебно и зато што су трговци имали новац који се могао улагати у банку која им је повратно могла бити на услузи и у злу и у добру. Интерес банке подразумевао је да трговина има своје интересе да она настане и по претпоставци се морало смерати да се гради на дугорочном интересу трговаца за финансијску обезбеђеност својих послова. Идеја с банком сама собом рачуна с будућношћу. Био је то радикално нов начин привредног мишљења, припадао је будућности која је долазила, представљао знак уласка у нове цивилизационе околности.

Узори либералног пословног света

Била је то замисао банке која се у развијеним земљама Европе наметала добрим учинком, али се она, вероватно зато што је била далекосежно важна новина, пробијала кроз отпоре. У Великој Британији је чак била дуже времена законом забрањена да би касније била управо у тој земљи први пут остварена. Тих су четрдесетих година далековиди широм европског континента, још морали да објашњавају и доказују њену корисност у претварању слободног новца (неделатног и расутог у средњим и вишим слојевима и града и села, а и код оних малобројних најбогатијих) у ефикасно примењив капитал, у моћног потенцијалног носиоца ојачалог, проширеног и убрзанијег развоја, наравно и доносиоца немале пословне користи.¹⁴

¹⁴ Karl Erich Born, *Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert*, Stuttgart 1977; Clive Trebilcock, *The Industrialization of the Continental Powers 1878–1914*, London 1985; Tom Kemp, *Industrialisation*

Исходиште замисли такве банке истраживачи налазе крајем друге деценије 19. века. Уз ослонац на гледишта социјалистичког мислиоца грофа Сен Симона, замишљени, али и практично делатни банкар Жак Лафит је следио пројект друштва протканог кредитном мрежом с циљем новчане подршке унапређивању привреде. При том се ослањао на запажање да онај који новцем послује не мора бити и власник и да и јесте ствар у томе да се уносном понудом што више на располагање добију туђа средства и потом се умешно расподеле у инвестиције и зајмове који доносе добит. Сагласно наведеним претпоставкама, Лафит је 1830. својој банкарској империји додао *Ојшћу благајну за кредитирање трговине и индустрије*. Ипак су у Великој Британији настале прве акционарске банке и почео је њихов продор од 1826. до 1834. Број банака је до 1844. нарастао само у Енглеској и Велсу на више од две хиљаде. Године 1834. основана је и снажна *Лондонска и вестминстерска банка*, прва од лондонских водећих, дакако акционарских банака групе моћних „big five”, насталих до 1840. године. На европском тлу, одмах преко Ла Манша, такође 1834, настало је *Ојшће белгијско друштво*, које је убрзо постало модел за углед, касније врло активно у Србији, посебно у рударству. Французи су били спорији, али 1852, с појавом *Мобилног кредита*, управо је код њих настала банка коју, упркос њеном кратком постојању (до 1869), зналци наводе као творца новог банкарског доба. Утемељен у акционарском капиталу, а универзалног делокруга деловања, упоредо и са изузетним улагањем у техничке, технолошке и научне новине у индустрији, *Мобилни кредит* је брзо постао пример успешности који је радо (најчешће и плодно) преузимао у низу земаља (такође, видећемо, у Србији, али краткотрајно). У средњој Европи се половином века јавио исти процес, с тим што је у првој фази текло удруживање капитала ради унапређивања трговине, а стога и саобраћаја. На немачком тлу је прва акционарска банка био *Шафхаузенски банкарски савез*, основан 1848, док је угледно *Берлинско трговачко друштво* настало 1856. (оно је од почетка осамдесетих година важило за кредитора Србије). Исте године је у акционарску банку претворено *Дисконтно друштво*, основано пет година раније, касније

in Nineteenth-Century Europa, London 1990; Toni Pierenkemper, *Umstrittene Revolution. Die Industrialisierung im 19. Jahrhundert*, Frankfurt a. M. 1996; Francois Cichet, Gerard Henry, Michel Voisin, *Histoire et economie des societees contemporaines*, I, Breal 1990; J. A. Lesourd et Cl. Gerard, *Nouvelle histoire economique*, Paris 1985. Посебно проблематика Балкана: *Modern Banking in the Balkans – West-European Capital in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, ed. Kostas P. Kostis, Ashgate 1999 (ту о Србији: Андреј Митровић, *Foreign Banks in Serbia 1882–1914*, 76–97; Даница Милић, *The Role of Jews in Serbian Banking until the First World War*, 195–214); Ivan T. Berend, Gyorgy Ranki, „Ungarn, Rumaenien, Bulgarien, Serbien und Montenegro 1850–1914”, у: *Europaeische Wirtschaft – und Sozialgeschichte*, Bd. 5, gh. von Wofram Fischer, Stuttgart 1985, 601–648.

током чак три четвртине века једна од четири најјаче немачке банке групе „Die Grosse vier” (почетком осамдесетих година показало је нека занимања за послове у Србији, од 1905, активно је на Балкану и посебно у Бугарској, 1915–1918. упорно да се домогне Бора, значајног рудника бакра тада у француском власништву, а у немачкој окупационој експлоатацији).¹⁵

За акционарске банке било је својствено да су деловале као пословне установе општег типа, с тим што су посебно инвестирале у тешку индустрију и у градњу и опрему железница, дакле у најпривлачније, тј. најуносније послове за капитал у другој четвртини века. Нова држава Белгија, у снажном модерном привредном полету од осамостаљења 1830, прва је, и то у државној режији, изградила железничку мрежу од 1834. до 1843. године. Ипак, с новцем приватних банака прво је изграђена кратка пруга Париз – Сен Жермен 1835–1836. и убрзо дужа линија Париз – Орлеан 1838–1843. године. Магистралне линије настале су активношћу банкарских кућа Ротшилд у Паризу (1842. јужним правцем од Париза преко Лиона за Марсеј и северним правцем од Париза према граници са Белгијом, односно од 1850. до Мајнца), Бечу (1836. почела је градња аустријске северне пруге од Беча на Краков) и Франкфурту на Мајни (од 1850. пруге у Хесену, Тирингији и Горњој Шлезивији). Део нових појава су модерна специјализована и високо оспособљена грађевинска друштва које банке подржавају својим кредитима, на пример оно посвећено подручју Рајне из 1837. године. С временом су се најуспелије међу тим банкама укључиле у изузетно велике и стално све уносније послове финансирања држава, све више оптерећене трошковима ради својих задатака у политици и привреди, због војних издатака и трошења на чиновнички апарат. Очеvidно су се *Србске новине* у новембру 1845. заложиле за веома актуелан и значајан, европски модеран финансијски пројект.

Након окончања скоро четврт века француских ратова (1792–1815), почео је дуги процес привредне интеграције Европе на основама либералног капитализма¹⁶ испуњен новинама насталим у споју научног, техничког и технолошког, са изузетно значајним како оним из прошлости познатим, а у међувремену неслућено развијеним тако и недавно

¹⁵ Андреј Митровић, „Мрежа аустроугарских и немачких банака на Балкану пред први светски рат”, у: *Југословенски историјски часопис*, 1988, бр. 3–4, 51–75. Такође, исти, „Berliner Handelsgesellschaft и Србија”, у: *Зборник Филозофског факултета у Београду*, XV–1 (1985); исти, „Pester Ungarische Commercialbank на Балкану до 1918”, у: *Зборник Матице српске за историју*, 34 (1986), 43–80; исти, „Банка Discontogesellschaft и Балкан 1914–1918”, у: *Прилози*, XXI (1986), 91–130.

¹⁶ Sidney Pollard, *Europaen Economic Integration 1815–1970*, London 1974.

насталим, али већ изузетно јаким привредним установама, са далекосежним открићима и свежим погледима, намерама и учењима (наравно и економским и финансијским)... са све ширим обимом захваћених територија, и балканских. Садржај заступан у *Србским новинама* разумљив је једино као део тог процеса, тим пре што је сагласно новим искуствима, али и опредељењима, уз предлог банке нудио и одговарајућа објашњења и шири програм; то значи да новом времену није припадао уопште узето него сасвим одређено, то значи и са избором тока коме се прикључује, опредељује. Акционарска банка је била замисао и пракса, дело високопословног, а либералног света, једним и другим она је у свом „херојском времену” била политична најпре зато јер је нераздвојива од либералног грађанства и његових тежњи, такође оних демократских.

У чланку је више доказа, непосредних и посредних, да писац веома води рачуна о српској стварности, тиме и да у њу унесе ново које је општа вредност. Он неоспорно рачуна са српским грађанином, изрично са трговцем, види га као чиниоца прилика, идентификујући се с њим, очекује да уз његову помоћ оствари намеру с банком, јер „нам ние надежде очекивати помоћи ни од богати људиј, ни од државе, нита пак треба да иштемо, да нам правителство оснуе банку”. У Србији таквој каква је била очекивао се грађанинов учинак, банка следи Лафита, наравно начином и интензитетом одређеним могућностима. Открива се посредно да је грађанин на сцени: то је већ и писац, али и онај друштвени чинилац у кога се писац нада. Намера да се посао започне са сумом од пола милиона дуката није могла бити у *Србским новинама* објављена а да није иза тога стајала реална процена, што говори и о расположивој, реалној новчаној снази имућног слоја тадашње Србије, при том највероватније никако само трговаца. Сума дуката која би била уложена у банку, прерачунато према много касније срећеним валутним приликама и курсевима, износи и за крај а камоли за средину 19. века високу суму од шест милиона, у случају златника наполеон д’ор и свих 10 милиона француских франака, наравно у злату. Међутим, уложено у акционарску банку увек је само део оног што стоји на располагању, тим више ако још и не постоје искуства с банкама, што је случај којим се бавимо. Позивало се и на критеријум рационалности указивањем на то да акционарска приватна банка, упоређена с приватном, личном или породичном, те са државном банком, „народниј капитал далеко мање дира”, да не смета да „саобраштај и занати свој подтицајниј капитал неприкосновен задржавају”, такође спречава да се може „народному наставленију домоводству (некретнинама), занатима и трговини нови капитал одузети”. Све у свему, предложена банка доприноси да се на

добро државе (тима и народа, заједнице) избегне да „порезне силе малаксати морају”. Дакле, сама је банчина делатност корисна, јер се, уз трговину која је у средишту њене пажње, њоме збрињавају и послови с некретнинама и занатима, осигурава плаћање пореза.¹⁷

Непосредни програм је пропраћен и могућим будућим плановима, чиме је показана тежња доследно сагласно свом добу, а и искоришћена је прилика да се употпуни садржај намере и далекосежно се приближило потпуном обиму задатака савремене банке: у форми помоћи коју би влада могла да очекује од „народне банке”, било је покренуто питање „да се грађење путова банки повери, која би временом и железнице подигла, барем око Бердапа”. Овим је планирање прерастало инвестирање у трговину и укључење плана за улагање у, прво, план модерног саобраћаја, друго у пројекат регионалног развитка и, треће, у намеру да би се „сва источно-дунавска трговина к Србији привукла”. Упоредо је уведена још једна новина из развијених земаља, наиме да се извођачки послови повере приватним друштвима, јер „како у интересу банке тако и системе новца почива да приватно друштво путове гради”. С погледом у будућност предвиђано је сасвим одређено инвестирање у крупне и сложене објекте и то с намером далекосежног, мада за ту прилику „само” регионалног, захвата у целокупни систем саобраћаја. Изградња железнице поменута је повезано с великом и прастаром воденом саобраћајницом, а додаван је – ако се доиста при помену „путова” мислило још на нешто осим на железницу – сувоземни, биће колски саобраћај. Такав захват у комуникацији сам је доносио далекосежну промену у привреди, чак и у целој структури земље, уједно увећавање њених снага, дакле укупних могућности. Цео овај уистину велики, за балканска мерила грандиозан подухват са саобраћајницама (саобраћајем!), циљао је на „привлачење”, дакле (пре)усмерење у правцу Србије у оно време важне и традиционално јаке источноевропске и источнобалканске, црноморске и дунавске, такође кавкаско-каспијско-средњоазијске и блискоисточне трговине у региону доњег Дунава (прекинуте постојањем Совјетског Савеза и његове привреде), а пре свега настојао повезати с морским путевима западноевропских земаља на Средоземљу, из кога се двама мореузима и Црним морем долазило до ушћа Дунава и изузетно важног пута у подручја доњег и у важном обиму средњег Дунава.

Био је то и пример новог, модерног европског начина пословног мишљења у Србији са далекосежним (стратегијским) решавањем њеног, очевидно тренутно кључног привредног проблема насталог оскудицом новца у трговини посредством стварања акционарске банке и са

¹⁷ Србске новине, 353.

перспективом крупних инвестиција. Изложени пројекат пресудно је важан за целину развоја земље. Понуђено решење било је посебно значајно и зато што је циљало на увођење прве банке у целину привредног живота, тим пре што се мислило на банку тада најмодернијег типа. Узроци криза тражени су унутар напретка зато да би се напредак продужио, привреда и целина друштва унапредили. Очевидно се окретало ка будућности, што је било изузетно важно за малу земљу тек у развоју која се нашла у никако једноставном прелазу из једне у другу, при том из једне неразвојне у једну развојну, тј. из неиндустријске (чак ни преиндустријске) у индустријску цивилизацију. Дакле, било је важно за земљу која из своје претходне историје под османлијском влашћу није могла узети скоро ништа што би јој помогло при укључењу у време које је већ почело. Своје место имали су током последњих деценија успостављени контакти са суседима на северу, укључивши и тамошње Србе и уопште Словене, што је било посебно значајно за уверење о припадништву европском, а не источном свету. У тим околностима чланак је имао и важност опомене да постоје привредне и то дугорочне потребе, чиме се укључивала тежња за бољитком, омогућавао поглед у будућност сложених и доиста значајних задатака за преокрет, који је, у ствари, доносио бржи напредак. Узрок тога што се рачунало с новцем трговаца, биле су српске привредне околности, али је пресудна била чињеница што се и тако припадало епохи либералног пословног света.

Текст и друштвена околина

Анализа самог текста пружа нову групу чињеница, већ и зато што је употребљено славјанско писмо и славјаносербски језик, а тематика је припадала подручју модерног, међународно већ широко распрострањеног економског мишљења у оквирима привредног живота развијених земаља. У средини која је била тек на почетку развитка, сама тематизација финансијске кризе већ је податак с далекосежним значајем и представља некакву теоријску обраду стварности, при том управо привредне и са свешћу о потреби уношења прекретних новина у процес привређивања. Упркос тону залагања да се предлог прихвати, није реч о једноставној реклами. Садржај је стручан, а основни појмови јасно су одређени и одговарајуће употребљени, текст је био – дакле већ тада – утемељен у стручни економски језик најшире међународне употребе (онда као и данас), с много речи које су сачувале изворни облик страних језика којима припадају, што важи и за оне латинског порекла. Из групе именица које неоспорно припадају кључним појмовима савременог економског мишљења, а упоредо су постале неопходне код свакодневног

језичког комуницирања, чак неколико одређује појмовни основ чланка у *Србским новинама*. Средишњи је појам **капитал** (од латинског *capitalis*), што је такође сагласно најширој међународној пракси. Употребљен је у архаичном тексту лексички и начином писања скоро неизмењен у говорном, а безмало идентично писаном облику (*капитал*) као и код већ традиционално водећих народа на подручју привреде (на енглеском *the capital*, на француском *la capitale*, на немачком *das Kapital*, на италијанском *la capitale*). Реч је код Срба у Србији тада очевидно већ била одомаћена (утицај Срба из Аустрије морао је бити у овом смислу велики), што је било могуће само са присуством јасних, макар и у ниској фази развоја и са упрошћенијим садржајима капиталистичких облика у привреди и, узето далекорочно, пресудном улогом грађана као носилаца тадашњег историјског. Такође је то био знак издвојености економског језика и економског мишљења унутар целине говора, што је још један показатељ сегмената савремености. Отуда при привредним разматрањима, дакле и у анализираном тексту, употреба многих страних а одомаћених речи, попут **банка**, **акција** и **акционер** (тако је у номинативу), **кредит**, **интерес**, **циркулација** (природна, бржа, умножена), па **суме** (тако је у номинативу), **фонд** и, уз набројане именице за ову проблематику такође важан, глагол **гарантирати**. Нову, мада другачију, потврду новина у мишљењу пружају преводи имена и, посебно, нових техничких појмова. Употребљена је већ именица **железница** (код Срба је употребљавана и сложеница **железни пут**, која се није одржала) или израз **оскудица у новцу**, што су лексички облици који се као савремени употребљавају и данас у привредној пракси и у науци и теорији. Мада данас плени језичком чедношћу, стручно је савршено јасан облик **новчани пазар** (за оно што ми називамо тржиште новца), исто важи и за архаичне неспретности попут, код намере ближег објашњавања, **банка на акције**, или код већ насталих слогана **капитал на акције**, **државни зајми**, **разширена циркулација** и **банкарно друштво** или **приватно друштво**.¹⁸

Разматрање и предлог деоничарске банке, посебно навођење могућих никако једноставних, изузетно значајних привредних активности у будућности, учинило је да се посредством распрострањених пословних схватања, већ тиме и економског мишљења, јаче осети оно што је европско цивилизацијско. Ангажман *Србских новина* одликује богат садржај и исказ сагласан особитим потребама стручног мишљења. Упадљиво је да аутор и лист не остављају места ни помисли да не постоји публика која ће разумети речено. Јасно је да није у питању изолована појединачна креација, она је утемељена у друштвено усвојеним модерним појмовима и у јавном говору о савременој економији. Учињени предлог

¹⁸ Исто, 350, 353–354.

за оснивање банке био је део колективног духовног стања, схватања и размишљања. Обраћао се меродавној друштвеној околини која није морала прихватити предложено, али је то без тешкоћа могла разумети. Постојало је претходно заједничко: схватања, појмови и лексички изрази повезивали су писца и лист са публиком којој су се обраћали, спајало их је и нешто више него само неопходан минимум економске културе. Отуда и могућност оваквог текста као друштвене комуникације. Србија још није имала банку и то је показивало докле се у пракси стигло, али имала је привредне, интелектуалне и политичке кругове који разумеју предлог за оснивање банке и уз њега употребљене стране изразе, могли су одлучивати сагласно процени могућности или својим уверењима, те насталим посебним интересима. Егзистирала је одговарајућа свест и макар не била још доминантна, она је омогућавала међуљудску повезаност разумевањем о чему се говори, тј. пише. Била је то духовна чињеница модерности. Кратко, текст наведеног садржаја је, узето херменеутички, израз, посредно и сведочанство о већ постојећој јавности, проширеној и без које он сам не би могао настати. Уједно текст претпоставља присуство одговарајућег, потенцијално заинтересованог друштвеног слоја и привредних ранокapиталистичких прилика.¹⁹ Све речено ипак не искључује питање колико је модерност доиста била распрострањена и учвршћена, али је овог пута довољно констатовати њено постојање.²⁰

Мада изузетно разбуђен и разноврстан, главни привредни тренд у развијеној Европи био је четрдесетих година све усмеренији на велике инвестиције у индустрију, посебно тешку, а такође и у градњу и опрему железница. *Србске новине* нису у новембру 1845. ни поменуле индустрију (као да су наговестиле сталну структуралну слабост привреде Србије због непостојања тешке индустрије, а с тим не би требало мешати иначе снажно рударство и полет топионичарства у најзначајнијим рудницима, чињенице значајне у целини привређивања у тадашњој Србији). Ипак, чланак је изузетно важан виђено из јединог меродавног угла, а то је угао средине у којој је и ради које је постојао и којој се обраћао лист у коме је био објављен. У балканској земљи која се отимала прошлости, предлог који анализирамо је: а) заступао потребу и корист од банке, при том модерне, успешне и тада још у походу да освоји свет; б) садржао

¹⁹ *Пола века науке и технике у обновљеној Србији 1804–1854*, Реферати са научног скупа одржаног 25. и 26. октобра 1995, уредио Тодор Ј. Подгорац, Крагујевац 1996; Љубинка Трговчевић, „Образовање као чинилац модернизације Србије у XIX веку”, у: *Србија у модернизацијским процесима XX века*, уредила Латинка Перовић, Београд 1994.

²⁰ Marie-Janine Calic, *Sozialgeschichte Serbiens 1815–1941*, München 1994; *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века*, уредила Латинка Перовић, Београд 1998; Вид. Holm Sundhussen, *Historische Statistik Serbiens 1834–1814*, München 1989.

рани помен грађења железнице; в) предвиђао инвестирање капитала у стратегијске грађевинске пројекте; г) залагао се за велика и специјализована приватна привредна друштва (за банку и за грађење путева); д) предлагао системски захват у речни, железнички и, можда, колски саобраћај, укључивши и компоненту велике и старе, саобраћајем тада богате речне комуникације (Дунава упркос ограничењима које је наметало још нерегулисано корито Ђердапа); ђ) указивао на инвеститорску обраду једног целог региона; е) помињао уносност послова зајмова држави; ж) рачунао са страним купцима акција; з) спајао све побројане пројекте с трговином у источном Подунављу. Ово прерастање програма у маштарску визију одговарало је епохи вере у напредак, авантуре техничких достигнућа и остваривања привредних чуда. Треба запазити и истражити могућу инспирацију за предлог регионалног преуређења повезано са преображајем који се одигравао на другој страни Европе, у подручју велике западне речне саобраћајнице Рајне.

Стварност српске трговине

Емпиријска истраживања поткрепљују закључак настао разумевањем реалности посредством повезаности текста с друштвеним миљеом. Уосталом, и сами *Зайиси о Србији* грофа Масињака, мада не занемарују заосталост, пружају податке о привредно-друштвеним приликама које изнесен опис Срба своде на слику привлачне снаге због бизарности и демантују је као сведочанство о целини реалности тадашњег историјског живота Србије. Већ опште Масињакове напомене указују на далекосежне друштвене новине, дакле на насталу стварност, на пример при конфронтирању прилика у малој кнежевини са „крајње несрећним условима живота хришћана у другим покрајинама Турске”.²¹ Опис државне управе, укључивши владу и целу административну организацију разуђену на 17 округа, 56 срезова и 1.170 општина, претпоставља бирократску пирамидалну структуру и слојевит сталеж чиновника, наравно и као дела становништва градова и варошица друштвено бескрајно удаљених од земљорадника и сточара већ ту на рубовима урбаних подручја. Међутим, подаци разне врсте и различитих провенијенција говоре да већ од почетка постојања те кнежевине изузетно важну, дакле и за развој вероватно пресудну улогу, има трговина, дакле и трговци.²² Потребе и корист трговаца, узетих као посебан и важан друштвени слој, чине разлоге да настане и да

²¹ А МАЕ, *Turquie, Memoires et documents*, t 59, *Note de Massigniac*.

²² Овога пута, користећи се могућношћу коју пружа историографски прилог, проблематика трговине ће бити приказана првенствено из угла оновремених француских конзулских и дипломатских извештаја из четрдесетих година 19. века, дакле из ширег временског одсека у коме је објављен анализирани чланак.

буде објављен, чак у службеном листу земље, чланак с предлогом „банке на акције”.

Француски конзулски извештаји доиста већ рано саопштавају веома високе квоте српског извоза, посебно стоке, те већ тада сразмерно далеке дистанце којима се та роба упућује. Српски извоз у Аустрију 1840, земљу с којом се тада скоро и једино трговало у модернијем смислу речи, дакле непосредно пред деценију која нас занима, износио је, према једном француском извору с почетка 1841, објективно изузетно високих 28,500.000 франака, при чему је само извоз свиња донео 20,000.000, извоз говеда шест милиона, а извоз свих врста дрвета 1,600.000. Ту је наведен и извоз у Француску, што је додатно изузетно важна чињеница за вазалну и малу земљу у ниској развојној фази, без обзира на то што је вредност робе износила „само” 150.000 франака.²³ Потенцијал у трговини стоком потврдио је и извештај из лета 1842, у коме се наводи да „Србија годишње изводи 4 до 5 стотина хиљада комада стоке, од чега 110 хиљада свиња.”²⁴ Важност трговине за Србију, без обзира на сточарску структуру извоза, може на нарочит начин осветлити анализа података из Де Масињакових *Зайиса*. По њима је буџет Кнежевине крајем пете деценије износио 5,180.000 франака, а спољна трговина је тада постигла обим од 18,100.000 франака, од чега је само извоз донео нешто више од 12,000.000 а увоз 6,100.000, дакле забележен је вишак од читавих 5,900.000, што је било више од укупног државног буџета.²⁵ У сваком случају рано се пословало у оквирима импозантних милионских сума.

Иако тек мала вазална државица, некако прилепљена за своје северне границе које чине две велике реке, Србију су рано препознали француски професионални посматрачи као важну тачку са изузетним смештајем у оквирима широког географског региона. Конзул де Кодрика (*De Codrika*), у дугом и садржајном извештају из лета 1842, основе положаја Кнежевине видео је у подручју на коме се срећу региони Медитерана, немачког света и Црног мора, а упоредо и стичу сувоземни и то веома важни речни путеви.²⁶ Трговина српског становништва јужно од Саве и Дунава је са земљама Хабзбуршког царства успостављена преко многих речних прелаза, ваљда откако је та хришћанска сила постала сусед у 18. веку, али је с временом преко Србије ишла све интензивнија трговина Турског царства са средњоевропским простором, те је Србија била и нарочити

²³ А МАЕ, *Correspondance commerciale*, Belgrade, vol. 1, 11.01.1841.

²⁴ Исто, 20. јуни 1842.

²⁵ АМАЕ-Paris, *Turquie*, t. 59, *Note de Massignac*. У извору су подаци за државни буџет наведени у талирима а подаци за спољну трговину пиастрима. Следећи садржај наведеног извора, извршили смо прерачунавање по курсу: 1 т = 5,5 фр односно 1 п = 0,22 фр.

²⁶ А МАЕ-Paris, *Corr. comm.*, Belgrade, vol 1, 20.06.1842.

трговачки партнер и транзитна област за караване с југа из правца јужног и централног Балкана и са југозапада преко Новог Пазара, што је имало велики утицај на њену трговину. Упоредо је туду пролазио знатан извоз средњоевропске робе у Османлијско царство, такође преко аустријских области пристигла роба из других европских држава. Секретар Управе државних статистика је зато уредно бележио извоз, увоз, провоз и укупни промет стране робе.²⁷ Простор пласмана српске робе, односно уопште интензивне робне размене, био је традиционално онај у суседству и под турском влашћу, укључивши и вазалне кнежевине Влашку и Молдавију, али је основни партнер била ипак много развијенија Аустрија, такође важна као спојница са осталим делом Европе, чини се најпре са италијанским просторима (и зато што су под хабзбуршким суверенитетом биле Ломбардија и Венеција, све до 1859, односно 1866. године). Француска роба је, мада у малим количинама, најпре почела стизати Дунавом са Црнога мора и са запада, преко северних јадранских лука Аустрије.

Све до развоја железничке мреже главне саобраћајнице су биле реке, којима је превоз робе био најлакши. Дунав у средњем и јужном току и Сава целим пловним током рано су отворили правце ка развијеној Европи и Црном мору. Створен је сложен, али ипак најповољнији пут који је попут паралеле повезивао Црно море у сектору ушћа Дунава са северним басеном Јадранског мора. Србију је Дунав изводио у правцу истока преко катаракта у Ђердапској клисури, отуда су у том времену пре железнице стизале такође робе из Француске и Велике Британије. Међутим, савска је комуникација омогућавала мањим бродовима да иду до Љубљане или нешто даље на запад, а до Сиска се ишло и бродовима од 200 тона, где се обављао претовар и за даљи транспорт Савом и за транспорт Купом све до Карловца. Од Љубљане је транспорт настављан до Трста, од Карловца до Ријеке. Срби су и у једном и у другом значајном лучком граду имали колоније својих српских саплеменика. Ти путеви антиципирају касније изграђене железничке пруге и добијање за српску робу нарочитих повластица аустријских и мађарских, те од других скривене званичне повластице српској роби у Трсту, односно у Ријеци. Некако се тада јављају и занимања прекоморских превозника из Марсеја за транспорт робе у простор трговине на доњем и средњем Дунаву, а уз све се постепено обликовао интерес одручја Роне и Лиона за свој извоз на Балкан, лучке амбиције Солуна да послује са дубљим залеђем постепено су стицале реалне изгледе. Средином четрдесетих година српска је трговина имала своје послове, те идентитет, уосталом реч је о којих десет милиона франака размене роба. Постајало је јасно да је

²⁷ С. Ђ. Милошевић, *Свољна трговина Србије од 1843–1875*, Београд 1902.

стицала и будућност. Доносио ју је развој путева и међународне размене у новом свету.²⁸

Дуги пут до банке

Пројекат из *Србских новина* био је одређен и краткорочним и дуготрајнијим приликама у Србији постосманлијског доба, био је намењен српској публици, доносио је предлоге проверене из праксе развијених не само као нечег новог и у том времену најпривлачнијег и најефикаснијег него и као драгоцену пословну идеју мобилизације и организације новца у профитабилни капитал. На свој је начин чланак био, тако да кажемо, део савремене научно-техничко-технолошке цивилизације, индустријске револуције, победе разумности... Ипак је унеколико дошао прерано, тиме и несасгласно реалним снагама и степену развијености српске државе и друштва средином четрдесетих година 19. века. Идеје из *Србских новина* нису остварене у годинама након што су објављене, али оне су остале изузетно важне и зато што су се појавиле у Београду, већ модерној привредно усмереном средишту, сплеле се са оним што је већ постојало, најавиле су нова времена, такође и банака и сложених привредних пројеката у Србији.

До првих банака се у Кнежевини Србији стигло непуне две деценије касније иницијативама и државе и приватника.²⁹ Држава је 1862. створила *Управу фондова* с правом давања хипотекарних кредита,³⁰ а приватници 1869. кратковечну (до 1873), али, сматра се, важну као финансијско искуство – *Прву српску банку*.³¹ Номинално је њен капитал износио милион дуката, прерачунато у вредности од 12,000.000 франака, али је стварно располагала са прикупљених само 120.000 дуката (1,440.000 франака). Покушала је да, попут *Мобилног кредитија*, делује као универзална пословна банка (чак и неуспело градила пругу на тадашњем аустријском тлу код Трста).³² Следиле су приватне установе, 1871. *Београдски кредитни завод*, *Смедеревска кредитна банка* и *Ваљевска штедионица*, *Шабачка штедионица* 1880; држава је 1871.

²⁸ А МАЕ-Paris, значајна је цела и изузетно богата серија *Correspondance Commercial*, Belgrad, vol. 1–9.

²⁹ *Народна банка 1884–1909*, Београд 1909; *Народна банка 1884–1934*, Београд 1934; Станислав Кукла, *Развитак кредитне организације у Србији (до Свешког рата)*, *Економско-историјска студија*, Загреб 1924.

³⁰ Лепосава Цвијетић, „Кредитирање из државне касе до формирања Управе фондова”, у: *Финансије*, бр. 9–10, 1970, 500–513.

³¹ Л. Цвијетић, „Прва српска банка”, у: *Историјски гласник*, 2–3, Београд 1964, 97–121.

³² С. Кукла, н. д., 18–19.

створила штедионице у Крагујевцу и Ужицу, па 1872. у Крушевцу, Смедереву и Чачку, а након стицања независности 1878. и у новим крајевима у Нишу и Врању, онда и у старим крајевима 1882. у Обреновцу и Београду.³³ То су биле акционарске банке. Почетно доба било је очевидно узлазно у општем смислу, што се показивало у труду око оснивања банака, али није донело стабилност нових финансијских установа, мада су прве банке завршиле сразмерно брзо с неуспехом, уз изузетак Управе фондова (без обзира и на њене слабости). Ипак, процес је започео и међу банкама које су следиле било их је све више трајнијег века.³⁴ Прелаз ка стварној стабилности најавили су предлози за стварање централне и емисионе Народне банке подношени Народној скупштини 1875, 1876. и 1879. године. Закон о Народној банци изгласан је 1883. и она је, као централна и емисиона банка и приватно деоничарско друштво, почела свој дуги живот 1884. године.³⁵ Финансије либералног капитализма су тиме забележиле свој први уистину значајан резултат. У њему се препознају утицаји идеје за коју су се заложиле *Србске новине* у новембру 1845. године.

Никако није реч о једноставној асинхроности. Сусрели су се на једном тлу истовременост (цивилизациона, модерна идеја „банке на акције”) и неистовременост (цивилизациона неразвијености, опречне историјске прилике). Инверзно логичко закључивање (постојала је идеја, дакле морали су постојати и неки, довољни услови за њен настанак) конфронтирало је чињеницу да постоји предлог чињеницама историјски и цивилизационо заостале стварности. Трагање за значајем и значењем предлога банке у Србији 1845, показало је да је таква идеја била важна: а) већ сама собом, као једна од далекосежно значајних нових појава у финансијама развијених, тј. водећих европских земаља (опште историјско тумачење); б) њена појава казује да су у једној земљи, која је била на самом почетку развоја, ипак настали и предуслови који су такву идеју учинили могућом и потребном (херменеутичко тумачење); в) припадности модерног предлога једној неразвијеној привреди (историјско-економско тумачење).

³³ Као напомена 27.

³⁴ Л. Цвијетић, „Покушај оснивања првих банака у Србији”, у: *Финансије*, 1965, бр. 1–2.

³⁵ Као напомена 27. Такође: Milan Protitch, *Banque nationale du Royaume des Serbes, Croates et Slovenes*, Paris 1921; Ljubomir St. Kosijer, *Narodna banka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1924; В. Дугалић, н. д. Један изузетан сегмент историје: Миодраг Угричић, *Новац у Југославији за време Другог светског рата*, ред. Драгана Ђатовић, Београд 2000.

Summary

Andrej Mitrović

A Joint Stock Bank. The Ideas of Liberal Capitalism in Serbia in mid-1840s

On the occasion of the financial crisis in developed Western countries, a proposal for the establishment of a joint stock bank was presented in 1845 in *Srbske novine*, Nos. 88 and 89. The new bank was intended to provide financial support to the Serbian trade, but it was also conceived as an investor in projects that would be beneficial to the commerce, such as construction of road, railway and river traffic infrastructure. The idea was to establish a link, via Danube, with then developed international trade in the Black Sea region, connected with the trade in the Mediterranean and developed Europe, which had its businesses in the Middle East. It was a modern idea for a country that was at the beginning of its development. The proposal, particularly the wording and comprehensive justification, indicate that assumptions for such a project already existed. The idea started to be carried out in the late 1860s and finally was put in place in the early 1880s when a central issuing bank, the National Bank, was founded as a private joint stock company, with privileges and guarantees provided by the state.